

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет політичних наук
Кафедра історії

**НАЦИСТСЬКА ПОЛІТИКА ЩОДО ЄВРЕЙСЬКОГО
НАСЕЛЕННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ
КОНТЕКСТ (1933-1944 РР.)**

АВТОРЕФЕРАТ

дипломної роботи

на здобуття освітнього ступеню «магістр»

Виконала:

студентка VI курсу групи 634

Галузь знань: 03 «Гуманітарні науки»

Спеціальність: 032 «Історія та археологія»

Данішевська Марія Олександрівна

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Морозова Ольга Станіславівна

Миколаїв – 2019

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В наш час, на початку XXI століття між державами та континентами майже не залишилося бар'єрів та кордонів. Переважна більшість людей віднині живе власними турботами, загальними ідеями, навіть якщо це ідеї добра та зла.

У середині XX століття ідеї нацизму призвели до страшної трагедії – Голокосту, геноциду єврейського народу, коли Німеччина вирішила знищити євреїв, тільки за те, що вони євреї.

Антисемітизм був офіційною політикою режиму “третього рейху” і правлячої Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини (далі – НСДАП). На початку свого існування ця ідеологія визначала основну доктрину фашизму, а після захоплення влади нацисти відзначили свою перемогу погромами, терором і переслідуваннями.

Згодом расова теорія стала основою політичної влади диктаторського режиму, а правління в країні зосередилося в руках особи, що вважала себе “людиною долі” – А. Гітлера.

Гітлерівський геноцид відрізнявся від інших, відомих історії, випадків масових вбивств людей, в першу чергу злочинницьким наміром знищити всіх неарійців – євреїв, циган, слов'ян.

Осмилення даної політики можливе тільки в історичному контексті і у зв'язку з тими подіями, процесами і переслідуваннями, які стали практикою масового і цілеспрямованого винищення цілих народів в Німеччині і на окупованій німецьким вермахтом території.

Проблема антисемітизму і Голокосту продовжує залишатися актуальною. Важливість даного дослідження і його науковість полягає у отриманні уроків з нацистської політики Голокосту. Якщо їх заспокоять сьогодні, то у майбутньому це допоможе уникнути випробування використовувати методи вбивства для вирішення різних складних проблем,

уникнути зростання етнічної та релігійної нетерпимості, ознаки якої чітко простежуються в сучасному світі.

Таким чином, актуальність теми дослідження полягає в тому, що, незважаючи на достатню ступінь розробленості правових та історичних аспектів проблеми, необхідно всебічне осмислення проблеми геноциду, що дозволить створити теоретичну базу для розробки комплексних заходів щодо його витіснення з сучасної політичної практики.

Об'єктом виступає расова політика нацистів напередодні й часів II Світової війни.

Предметом є єврейське питання в расовій політиці німців, зокрема діяльність гетто, концентраційних таборів, проведення розстрілів.

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз нацистської расової політики щодо єврейського населення у 1933-1944 рр. Для досягнення поставленої мети передбачено вирішити такі **завдання**:

- дослідити історіографію та джерельну базу дослідження;
- виокремити теоретико-методологічні основи дослідження;
- зазначити основні аспекти становлення й розвитку нацистської расової політики;
- проаналізувати ідеологічні витоки расової політики по відношенню до євреїв в довоєнний період;
- виділити основні види проявів нацистської політики по відношенню до євреїв часів Другої світової війни;
- охарактеризувати долю єврейського населення на Миколаївщині в німецькій та румунській окупаційних зонах;
- порівняти геноцид на Миколаївщині в німецькій та румунській окупаційних зонах;
- зробити висновки щодо нацистської політики у справі єврейського населення 1933-1944 рр.

Хронологічні рамки охоплюють період 1933-44 рр., тобто від приходу

А. Гітлера до влади і виникнення расової доктрини до завершення політики расової дискримінації єврейського населення та початку визволення територій від нацистів.

Територіальні межі охоплюють території Німеччини та окупованих нею країн під час Другої світової війни, а саме – Австрії, Чехословаччини, Польщі, Бельгії, Голландії, Люксембургу, Пн. Франції, Данії, Норвегії, Югославії, Греції, Хорватії, СРСР (частково), Латвії, Литви, Естонії.

Наукова новизна полягає в тому, що до наукового обігу введені нові відомості й факти щодо нацистської політики щодо євреїв часів II Світової війни, які містяться в Миколаївському державному архіві, зокрема листи, мемуари, відомості з тогочасних місцевих газет і журналів; автором були виділені періоди проведення нацистської расової політики щодо євреїв.

Практичне і теоретичне значення роботи полягає в тому, що вона написана в наукових і навчальних цілях, адресована студентам, викладачам і аспірантам гуманітарних факультетів. Отримані в роботі результати можуть бути використані як рекомендації для істориків та дослідників даного періоду.

Апробація результатів роботи. Матеріали дослідження апробовані на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Могилянські читання – 2016» (Миколаїв, ЧНУ ім. П. Могили), де автор представив позицію щодо достовірності щоденника єврейської дівчинки Анни Франк. Також окремі аспекти нацистської расової політики, а саме діяльність гетто та концтаборів, були висвітлені в науковій статті в журналі «Наукові праці» ЧНУ ім. П. Могили.

Публікації:

— Данішевська М. О. Таємниці щоденника Анни Франк / М. О. Данішевська // Могилянські читання (історичні науки): Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Миколаїв: ЧНУ ім. П. Могили, 2016. – с. 49-51

- Морозова О. С., Данішевська М. О. Прояви нацистської расової політики проти євреїв часів Другої світової війни // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Випуск 321. – Т. 309. Історія. – Миколаїв: Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2019.

Структура роботи відбиває поставлені цілі та завдання дослідження. Дипломна робота складається з переліку скорочень, вступу, чотирьох основних розділів (дев'яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (127 найменувань) та додатків (8 с.). Загальний обсяг роботи становить 119 сторінок, із них основної частини – 95 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, основні завдання, географічні та хронологічні межі, розкрито наукову новизну та практичне значення дослідження, апробацію основних одержаних результатів.

У **першому розділі «Історіографія, джерела, теоретико-методологічні основи дослідження»** розкрито стан наукової розробленості теми, проведено огляд джерельної бази, визначено методологічні принципи та методи дослідження. Розділ включає в себе три підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Історіографія проблеми»* визначено, що історіографія проблеми нацистської політики щодо євреїв поділяється на три групи:

- перший – радянський період, що хронологічно охоплює літературу, яка вийшла у 1960-80-х рр. і характеризується відсутністю як спеціальних досліджень, так і публікацій збірників документів які були присвячені геноциду єврейського населення;
- другий – закордонна історіографія, що хронологічно охоплює період 1956-2000 рр. у якій автори розглядають історію Голокосту опираючись на архівні документи та першоджерела;
- третій – сучасна історіографія, яка охоплює 2000-2008 рр. де вчені починають розглядати історію Голокосту більш глибоко, займаються підрахунком жертв та значно розширюють проблематику.

У *підрозділі 1.2 «Джерельна база дослідження»* розглянуто основу, що складає різноманітний за видами, походженням, змістом, формою та науковою цінністю комплекс офіційних документів і матеріалів, який складається із опублікованих та неопублікованих документів, нормативно-правових актів, архівних даних, періодичної преси, спогадів.

У *підрозділі 1.3 «Теоретико-методологічні основи дослідження»* зазначено, що методологію наукового дослідження складають безпосередні

навички та вміння застосовувати різноманітні методи на практиці та комбінувати їх, правильна постановка проблеми та вибір вірних та необхідних підходів.

У другому розділі **«Расова політика німців в довоєнний період»** було досліджено ідейні витoki нацизму, які відкривають перед нами шлях до розуміння внутрішньої логіки подій, що завершилися голокостом.

У підрозділі 2.1. *«Становлення й розвиток нацистської расової політики»* розглянуто становлення політики антисемітизму та прослідковано основні його витoki. Одержимість расовими проблемами привела нацистів до відстоювання ідеї «народної» держави, яке включає наступні значення: етнічно чиста, однорідна, національна держава, взаємодопомога, ліквідація системи привілеїв, патріотизм, соціальна справедливість, відданість, безкласове суспільство. Найважливішими ознаками «народницької держави» нацисти вважали ідею створення «нової людини», концепцію «соціального щастя», расову теорію, побудову «держави краси». Єврейському питанню нацисти відводили важливу роль у маніпулюванні свідомістю широких мас німців. Створюючи в особі євреїв образ «внутрішнього ворога» і оголошуючи їх джерелом всіх бід нації, Гітлер і його оточення відвертали людей від розуміння справжніх причин тих труднощів, які переживала Німеччина. Ідейні витoki нацизму відкривають перед нами шлях до розуміння внутрішньої логіки подій, що завершилися голокостом. Тільки розкривши ідеологію націонал-соціалізму можна зрозуміти подальший розвиток подій.

У підрозділі 2.2. *«Особливості політики німців щодо євреїв напередодні Другої світової війни»* визначено, що антиєврейська політика рейху планомірно здійснювалася нацистським партійним апаратом, державними і громадськими установами Німеччини за активної підтримки пронацистських і антисемітських кіл Німеччини та на територіях захоплених нею, а також у країнах-сателітах. Вона виражалася, насамперед, в усуненні

евреїв з громадських постів, а також у переслідуванні євреїв — педагогів, письменників, художників, музикантів, журналістів. Разом з консолідацією нацистського режиму в Німеччині посилювався вплив нацистської ідеології в різних європейських країнах. Виникали фашистські та профашистські партії, які використовували ідеї і методи нацистів. При розробці програми фізичного винищення неарійських народів гітлерівці переймали колоніальний досвід британського імперіалізму. Концтабори, які офіційно призначалися лише для ув'язнення, з'явилися разом з приходом до влади Гітлера.

У третьому розділі **«Прояви нацистської расової політики проти євреїв часів Другої світової війни»** висвітлюється те, що для євреїв умисно створювали жахливі життєві умови, які були розраховані на повне фізичне знищення нації. Цей злочин реалізований через створення системи гетто та концтаборів.

У підрозділі 3. 1. *«Діяльність гетто»* визначено, що зі створенням гетто расистська теорія стала реальністю: євреї, яким нацистська концепція не відводила місця в людському суспільстві, дійсно були від нього ізольовані. Гетто організовували, насамперед, у містах, районних центрах, містечках поблизу залізниць, річок. Туди переселяли уцілілих після акцій знищення євреїв із сільської місцевості (частіше всього – лише фахівців-ремісників, з їх сім'ями). Зазвичай переселялися окремі сім'ї, що не перевищують декількох десятків осіб. Аналіз повсякденного життя в гетто показує, що, незважаючи на загибель більшості в'язнів від рук нацистів та їх посібників, поставлена гітлерівцями мета не була досягнута.

У підрозділі 3.2. *«Розстріли та концентраційні табори»* розглянуто основні знаряддя для винищення єврейського населення – система розстрілів та концентраційних таборів. Розстріли стали одним з головних інструментів геноциду гітлерівців. Пі час них знищувались різні категорії людей на окупованих гітлерівцями територіях. Вони стали одним з основних засобів

проведення людиноненависницької політики. Як приклад, дослідники називають Україну. Її територія за неоднозначно зрозумілих причин послужила нацистам якимсь випробувальним «полігоном» в «остаточному вирішенні» єврейського питання, коли переважну більшість єврейського населення на названих територіях вже було знищено. Тут було знищено найбільшу кількість євреїв – половину всіх жертв Голокосту.

У четвертому розділі «Єврейський геноцид на території Миколаївщини» висвітлюється доля єврейського населення в німецькій та румунській окупаційних зонах.

У підрозділі 4.1. «Єврейське населення на Миколаївщині в німецькій окупаційній зоні» проаналізовано становище євреїв під час Другої світової війни в німецькій окупаційній зоні. Однією з особливостей, характерних для південноукраїнського регіону, включаючи і Миколаївщину, було те, що в актах масового знищення єврейського населення брали участь місцеві німці (фольксдойче). Особливо трагічними були події, що відбувалися в тих селах Миколаївщини де євреї становили більшість населення – це колишні єврейські землеробські колонії, які створювалися у Новоросійському краї з початку XIX ст.

У підрозділі 4.2. «Доля євреїв в румунській окупаційній зоні» досліджено становище євреїв в румунській окупаційній зоні часів Другої світової війни. Питаннями виявлення і знищення єврейського населення займалася румунська жандармерія, залучаючи до цього допоміжну поліцію. Однією з головних особливостей гетто, які розташовувалися на території Трансністрії в межах сучасної Миколаївської області було те, що в них практично не містилися місцеві євреї, які, в більшості своїй, були знищені німцями, а потім румунами вже в перші місяці окупації. Більшість в'язнів становили євреї, депортовані з різних місць Трансністрії і з-за її меж.

У **висновках** обґрунтовано теоретичні узагальнення до проблем, які стосуються питань комплексного аналізу змісту, характеру та наслідків проявів антисемітизму в Німеччині після приходу до влади нацистів. Основні результати дослідження зводяться до таких положень:

По-перше, щодо історіографічної та джерельної бази дослідження.

Коли закінчилася Друга світова війна тема расової дискримінації єврейського населення та Голокосту була закритою в першу чергу для офіційної історіографії. Різні аспекти вивчення Голокосту піддавались дослідженню в рамках вивчення нацистської Німеччини, Другої світової війни та в контексті знищення «мирних громадян».

За основними тенденціями, що прослідковуються у дослідників з різних країн можна виділити наступні напрямки в історіографії питання: радянська, коли були відсутні спеціальні дослідження та публікації збірників документів присвячені геноциду єврейського населення, питання Голокосту як геноциду тоді замовчувалося; закордонна історіографія, автори якої піднімають питання кількості жертв Голокосту та описують політику нацизму, аналізуючи місця масового знищення євреїв на окупованих територіях більш глибоко; сучасна, де вчені розглядають історію Голокосту більш ширше, займаються точним підрахунком жертв, а також серед сучасних істориків починають виділятися ревізіоністи, які оспорюють існування плану фізичного знищення євреїв, існування «газових камер» і «таборів смерті», створених для знищення людей, а також вбивства на підконтрольних територіях від 5 до 6 млн. євреїв.

Джерельна база з досліджуваної проблеми є цілком достатньою. Існує велика кількість документів з питання, до того ж частина з них є вільному доступі завдяки політиці відкритості. Представлені в дослідженні архівні документи відкривають нам деякі забуті або невідомі сторінки минулого, мемуари колишніх в'язнів концтаборів дозволяють нам більш глибоко розкрити трагедію Голокосту в роки Другої світової війни, доповнюючи дані

інших держав фактами з життя в'язнів, а періодичні видання надають основні відомості про стан населення окупованих територій. Джерельна база дозволяє у повній мірі висвітлити досліджувану проблему.

Використані у роботі загальнонаукові, конкретно-історичні, спеціально-історичні та джерелознавчі методи і принципи пізнання, створюють належні умови для досягнення поставленої мети. Застосовані теоретико-методологічні принципи та використані методи дали змогу провести дослідження неупереджено, системно і комплексно, висвітлити визначені аспекти проблеми у взаємозв'язку з процесами та подіями, що відбувалися на теренах окупованих нацистами країн в досліджуваний період. У цілому, комплексне застосування вказаних методів наукового дослідження дало можливість розкрити основні етапи, тенденції та значення геноциду єврейського населення.

По-друге, основними причинами антисемітизму нацистів є: розорення євреями Німеччини під час Першої світової війни; надмірна політична активність євреїв; змішування крові «чистих націй» з єврейською тобто ненависть до євреїв виражалася у всіх сферах життя.

По геноциду виділяють три періоди проведення акцій знищення євреїв: перший період – з 22 червня 1941 р. до початку зими 1941-1942 р., коли більшість євреїв до вересня 1939 р були знищені. З настанням морозів акції з ліквідації євреїв призупинилися, так як було проблематично проводити поховання останків розстріляних людей. Другий період – з весни 1942 р. до кінця 1942 р. В цей час була знищена більша частина євреїв у Західній Європі. Третій період – з початку 1943 р. до відступу німців у червні-липні 1944 р. були знищені всі євреї, які залишалися в живих.

Тобто, виходячи з ідеологічних витоків расової політики по відношенню євреїв в довоєнний період можна сказати, що расистський антисемітизм, властивий ідеології НСДАП, почав втілюватися в політиці Гітлера відразу після його приходу до влади у Німеччині в 1933 р.

Антисемітський терор та законодавство нацистів, спрямовані проти євреїв, розгорталися поступово і методично, які згодом вилилися в «масове знищення», тобто в геноцид цієї національної групи населення.

Нацисти відводили важливу роль єврейському питанню у маніпулюванні свідомістю широких мас німців. Ідейні витoki нацизму відкривають перед нами шлях до розуміння внутрішньої логіки подій, що завершилися голокостом. Тільки розкривши ідеологію націонал-соціалізму можна зрозуміти подальший розвиток подій.

Політика нацистів щодо євреїв почалася з залякування та терору, соціальної ізоляції, економічних обмежень, позбавлення громадянських та людських прав, тиску на євреїв, щоб змусити їх покинути Німеччину, – а закінчилася майже повним знищенням євреїв на окупованих територіях. Все це здійснювалося без встановлення вини заарештованих, без судових вироків, без можливості оскарження, без надії на порятунок, а лише на розсуд гестапо, яке відродило та розширило використання терористичних методів фашистських організацій.

По-третє, расова політика нацистів характеризується і умисним створенням для євреїв жахливих життєвих умов, які розраховані на повне фізичне знищення нації. Цей злочин реалізований через створення системи гетто та концтаборів. Методами терору в гетто та концтаборах були голод, виснажлива праця, хвороби, які переростали в епідемії, моральний терор. Апатія і почуття голоду призводило до болісного кінця, і тільки набуття сенсу життя давало надію на виживання. Нестерпний розпорядок дня, фізичні навантаження, постійні покарання і відсутність нормального харчування – все це неможливо було подолати лише поодинці. Проте люди до останнього боролися за своє життя і хотіли залишитися непокореними системі нацизму.

Концентраційні табори та розстріли можна охарактеризувати як злочин проти всього людства. Величезна кількість населення стала їх в'язнями.

Вперше в історії фашизм поставив перед собою і проголосив як державне завдання знищення цілих народів. Розстріли та концтабори знищили багато мільйонів людей, про яких ми маємо пам'ятати й сьогодні.

По-четверте, щодо Геноциду проти євреїв на території Миколаївщини. Однією з особливостей, характерних для південноукраїнського регіону, включаючи Миколаївщину, було те, що в актах масового знищення єврейського населення брали участь місцеві німці (фольксдойче).

Злочини нацистів носили тотальний і спланований характер, не залишаючи євреям ні найменшого шансу врятуватися і вижити. Нацисти послідовно, не маючи аналогів по жорстокості і цинізму здійснювали план створення «юденфрай» – території вільної від євреїв. Розстріли та гетто стали основною формою знищення євреїв на території Миколаївщини. Цікавим є той факт, що гетто створювалися тільки в межах румунської зони окупації, в північно-західній частині сучасної Миколаївської області.

Тому, наведені у роботі факти переконливо свідчать, що Голокост, організований румунськими окупантами був нітрохи не менш жорстоким, нещадним і цинічним, ніж той, який здійснювався у німецькій окупаційній зоні. Все ж, що коли мова заходить про території Миколаївщини, то цілком очевидним є те, що кількість євреїв, загиблих від рук окупантів в тій її частині, яка належала до Трансністрії, у кілька разів перевершує число знищених у німецькій окупаційній зоні.

У цивілізованому світі тема Голокосту носить універсальний характер: євреї-жертви війни, вході якої нацисти та їхні посібники виступили в ролі катів. Сьогодні особливо виразно видно, що на місці євреїв може виявитися будь-який інший народ. Тому важливо винести урок з тотальної пропаганди нацистів, під впливом якої цивілізовані німці перетворилися в провідників (або мовчазних посібників) людиноненависницьких ідей. Іншими словами, історія Голокосту змушує людей замислитися, до яких наслідків призводить прояв расизму і ксенофобії, – адже саме з цього починали нацисти.

АНОТАЦІЯ

Данішевська М. О. Нацистська політика щодо єврейського населення: європейський та український контекст (1933-1944 рр.). – На правах рукопису.

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеню «магістр». Чорноморський національний університет імені Петра Могили. – Миколаїв, 2019.

Проблема антисемітизму і Голокосту продовжує залишатися актуальною. Важливість даного дослідження і його науковість полягає у отриманні уроків з нацистської політики Голокосту. Якщо їх заспокоять сьогодні, то у майбутньому це допоможе уникнути випробування використовувати методи вбивства для вирішення різних складних проблем, уникнути зростання етнічної та релігійної нетерпимості, ознаки якої чітко простежуються в сучасному світі.

Об'єктом дослідження виступає расова політика нацистів напередодні й часів II Світової війни. Предметом дослідження є єврейське питання в расовій політиці німців, зокрема діяльність гетто, концентраційних таборів, проведення розстрілів.

У процесі дослідження було з'ясовано, що злочини нацистів носили тотальний і спланований характер, не залишаючи євреям ні найменшого шансу врятуватися і вижити. Жахливі вбивства, виснаження, покарання, хвороби та неналежне харчування робили життя євреїв нестерпним. Сьогодні особливо виразно видно, що на місці євреїв може виявитися будь-який інший народ. Тому важливо винести урок з тотальної пропаганди нацистів, під впливом якої цивілізовані німці перетворилися в провідників людиноненависницьких ідей

Ключові слова: антисемітизм, концтабір, гетто, фашизм, «чиста нація», євреї, війна.

SUMMARY

Danishevska M. Nazi policy towards the Jewish population: European and Ukrainian context (1933-1944). – Manuscript.

Graduate work for obtaining an educational degree «Master». Petro Mohyla Black Sea National University. – Mykolaiv, 2019.

The problem of anti-Semitism and the Holocaust remains relevant. The importance of this study and its scientific nature is to learn lessons from the Nazi policy of the Holocaust. If they are comforted today, it will help in the future to avoid the test of using murder methods to solve various complex problems, to avoid the growth of ethnic and religious intolerance, the signs of which are clearly visible in the modern world.

The object of the research is the racial policy of the Nazis on the eve of and during World War II; the subject of the research is the Jewish question in the German racial policy, in particular the activities of the ghetto, concentration camps, carrying out shootings.

In the course of **the** research it was found out that the crimes of the Nazis were total and planned, leaving the Jews no chance to escape and survive. Terrible murders, exhaustion, punishment, illness and malnutrition made the life of the Jews unbearable. Today, it is especially clear that any other nation can be in the place of Jews. Therefore, it is important to take a lesson from the total propaganda of the Nazis, under the influence of which civilized Germans turned into conductors of misanthropic ideas.

Key words: antisemitism, concentration camp, ghetto, fascism, “pure nation”, Jews, war.